

Модуль 1. Поняття і види права інтелектуальної власності. Авторське право і суміжні права

Тема 2. Право інтелектуальної власності: об'єкти авторського права і суміжних прав

Право інтелектуальної власності - це сукупність цивільно-правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з творчою діяльністю.

При цьому цивільне право безпосередньо не регулює саму творчу діяльність, тому що процес творчості залишається за межами дії його норм.

Функції цивільного права полягають у визнанні авторства на вже створені результати творчої діяльності, встановленні їхнього правового режиму, моральному і матеріальному стимулюванню і захисту прав авторів і інших осіб, що мають авторські права.

Авторські, винахідницькі і подібні їм права звичайно називають винятковими, тобто абсолютними суб'єктивними правами, що забезпечують їхнім носіям правомочності на вчинення різноманітних дій з одночасною заборорою всім іншим особам чинити зазначені дії.

Виняткові авторські і подібні їм права (право на винахід, промисловий зразок, раціоналізаторську пропозицію і т.ін.) виникли як реакція права на масове застосування товарно-грошових відносин у духовній сфері, що дозволяє ставити знак рівності між виключним правом і правом власності, і розділ VI Закону України "Про власність" так і називається "Право інтелектуальної власності".

Проте інтелектуальна власність має свою істотну специфіку, що полягає в нематеріальній природі об'єктів права інтелектуальної власності, творчому характері праці по їх створенню, тобто це інститут власності на нематеріальні блага його суб'єктів. І тут не зовсім придатна класична тріада правомочностей власника, що здійснює звичайні майнові права, оскільки, відчужуючи, наприклад, об'єкт, своєї інтелектуальної власності, його творець не позбавляється тим самим усяких прав на нього, а набувач не одержує можливості за своїм розсудом змінювати цей об'єкт і узагалі вважати його винятково своїм. Тім більше, що у власність інших осіб переходять, як правило, не об'єкти права інтелектуальної власності, а матеріальні носії науково-технічних ідей і художніх образів (конкретні картини, видання, технічна документація).

Таким чином, сутність права інтелектуальній власності полягає в нематеріальній природі її об'єктів.

Зміст права інтелектуальної власності складають особисті немайнові (духовна власність) і пов'язані з ними майнові права її суб'єктів. Специфіка змісту права інтелектуальної власності складається в двоєдиній структурі й у тому, що тут майнові права не просто пов'язані з не майновими, смердоти виходять від немайнових прав і ґрунтуються на духовній власності творців.

У відповідності зі ст.41 Закону України "Про власність" об'єктами права інтелектуальної власності є твори науки, літератури і мистецтва, відкриття,

винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, результати науково-дослідних робіт і інші результати інтелектуальної праці.

У залежності від особливостей об'єктів права інтелектуальної власності можна виділити чотири її різновиди:

- авторське право і суміжні права;
- право на відкриття;
- промислова власність (право на винахід, корисну модель, промисловий зразок, що називають також патентним правом);
- інші результати творчої діяльності, використовувані у виробництві (право на товарний знак, знак обслуговування, на раціоналізаторську пропозицію, фірмове найменування, охорону селекційних досягнень, топологій інтегральних схем, інтересів володаря "ноу-хау").

Об'єкти права інтелектуальної власності варто відрізнити від матеріального носія, у якому виражений твір або інший результат інтелектуальної праці. Якщо право на об'єкти інтелектуальної власності належить тільки авторам і їхнім законним спадкоємцям, те право власності на матеріальні носії, у яких виражений твір, може належати необмеженому колові осіб, але вже не на праві інтелектуальної власності, а в порядку звичайного майнового права.

Авторське право і суміжні права

Цивільно-правовий інститут авторського права і суміжних прав регулює немайнові відносини і пов'язані з ними майнові відносини в сфері створення і використання творів літератури, науки і мистецтва.

Нормативно-правове регулювання зазначеного інституту поряд із законодавством про власність здійснюється безпосередньо Законом України "Про авторське право і суміжні права", у ст.1 який указується, що дійсний Закон охороняє особисті (немайнові) і майнові права авторів і їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва (авторське право), і права виконавців, виробників фонограм, організацій віщання (суміжні права). Іншими словами, у законі прямо закріплений подвійний зміст авторського права і суміжних прав як різновиду права інтелектуальної власності і пріоритет у змісті особистих (немайнових) прав.

Об'єкти авторського права

Це твори літератури, мистецтва і науки, що задовольняють таким вимогам:

По-перше, твір винний бути творчим. **Творчість** - це інтелектуальна робота, спрямована на створення чогось нового. Творчий характер твору означає, що воно є новим у порівнянні з раніше відомими. Новизна може висловитися як в новому змісті, так і в новій формі. Для об'єктів авторського права істотне значення має як новизна змісту, так і новизна форми. Нова форма відображення відомого змісту характеризує твір як щось творче і спричиняє визнання його об'єктом авторського права. Історія літератури і мистецтва знає чимало цьому прикладів: Шекспір брав

теми для ряду своїх трагедій із творів античних грецьких авторів, Стендаль широко використовував для своїх новел італійські середньовічні хроніки, біблійні сюжети знайшли відображення на полотнах багатьох великих живописців і т.д.

Іншою ознакою об'єкта авторського права є **об'єктивна виразність** - об'єкт повинний існувати в якійсь формі, доступній для сприйняття іншими людьми. Якщо ідеї, думки, образи автора не одержали вираження поза його свідомістю - немає об'єкта авторського права. З історії вітчизняної музики відомо, що композитор М. Й. Глінка, що написав дві геніальні опери "Іван Сусанін" і "Руслан і Людмила", склав третю оперу, що він назвав "Двумужниця". Глінка говорив: "Опера в мене вся тут, у голові, дайте мені лібретиста, і через місяць опера буде готова". Не знайшовши лібретиста і захворівши, Глінка поїхав у Німеччину, "на води" - лікуватися де помер, і в такий спосіб ця опера не побачила світу. Для визнання твору об'єктом авторського права достатньо двох названих ознак. Не має значення, обнародуване воно або ні. Твір стає об'єктом авторського права з моменту його створення в якійсь звичайній формі. Не потрібно офіційного оформлення цих творів. Не має значення серйозність і призначення твору. Не має значення зовнішня форма його вираження.

Відповідно до ст. 5 Закону "Про авторське право і суміжні права" об'єктами його охорони є такі твори в області науки, літератури і мистецтва:

- літературні, письмові твори белетристичного, наукового, технічного або практичного характеру (книги, брошури, статті, комп'ютерні програми тощо);
- виступи, лекції, промови, проповіді й інші усні твори;
- музичні твори з текстом і без тексту;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні й інші твори, створені для сценічного показу;
- аудіовізуальні твори;
- скульптури, картини, малюнки, гравюри, літографії й інші твори образотворчого мистецтва;
- твори архітектури;
- фотографії;
- твори прикладного мистецтва, якщо вони не охороняються спеціальним законом про промислову власність;
- ілюстрації, карти, плани, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, архітектури й інших областей науки;
- сценічні опрацювання творів, зазначених у підпунктах 1 дійсної статті, і опрацювання фольклору, придатні для сценічного показу;

- переклади, адаптації, аранжування, інші переробки творів і опрацювання фольклору (похідні твори) без заподіяння збитку охороні оригінальних творів, на підставі яких створені похідні твори;
- збірники творів, збірники опрацювань фольклору, енциклопедії й антології, збірники звичайних даних, інші складові твору, за умови, що вони є результатом творчої роботи з добору, координації або упорядкуванню змісту без заподіяння збитку охороні вхідних у них творів.

Не є об'єктами авторського права:

- офіційні документи (тексти законів і інших правових актів, рішення судів і т.п.);
- державна символіка (прапор, герб, ордена і т. п.);
- твори народної творчості;
- повідомлення про події і факти, що мають офіційний інформаційний характер.

Суб'єкти авторського права

Суб'єкти авторських і суміжних прав підрозділяються на дві групи:

- суб'єкти з початковими правами (автори, виконавці, виробники фонограм, організації віщання);
- правонаступники (спадкоємці, організації- правонаступники, держава).

Автор - головний суб'єкт авторського права. Це фізична особа, творчою працею якої створений твір, що є об'єктом авторського права. Не має значення його дієздатність. Моментом виникнення авторського права є завершення створення твору, без офіційного оформлення авторства, незалежно від опублікування. Для виникнення і здійснення авторського права не потрібно реєстрації твору, або іншого спеціального оформлення, або дотримання яких-небудь формальностей.

Суб'єктами авторського права можуть бути як громадяни України, так і іноземці. Іноземні громадяни – автори користуються захистом авторського законодавства в Україні якщо створені ними твори знаходяться в якійсь об'єктивній формі на території України, а якщо ні – то відповідно до міжнародних договорів України і спільних конвенцій по авторському праву (Женевської, Бернської). Суб'єктами авторського права можуть бути співавтори, якщо твір створений спільною творчою працею двох або більш осіб.

Розрізняються два види співавторства:

- твір являє собою одне нерозривне ціле (наприклад, "Золоте теля", "Дванадцять стільців" Ільфа і Петрова);
- твір складається 16 частин, кожна з яких виконана визначеним співавтором і може мати самостійне значення (наприклад, підручник, написаний колективом авторів, кожний із яких написав окремі глави).

Суб'єктами авторського права є правонаступники автора – спадкоємці, контрагенти по авторських договорах, до них переходять деякі авторські права.

Авторські права підрозділяються на особисті і майнові.

Особисті немайнові права – це право авторства, право на авторське ім'я, право на захист твору від усяких перекручувань і зазіхань, право опублікування твору (обнародування).

Особисті немайнові права – право авторства, право на ім'я і право на захист твору і репутації автора безстроково. Ці права не переходять у спадщину. Але спадкоємці можуть здійснювати захист цих прав, і ці правомочності спадкоємців строками не обмежуються.

Особисті (немайнові) права автора закріплені в ст. 13 Закону "Про авторське право і суміжні права" і полягають у тому, щоб:

- вимагати визнання свого авторства, нагадування його імені в зв'язку з використанням твору, якщо це можливо;
- забороняти згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитися анонімним;
- вибирати псевдонім (вигадане ім'я) у зв'язку з використанням твору;
- протидіяти будь-якому перекрученню або іншій зміні твору або будь-якому іншому зазіханню на твір, що може зашкодити честі та репутації автора; право на обнародування твору.

Майнові права - це виключні права на використання твору, тобто право відтворювати його, поширювати, привселюдно показувати, привселюдно виконувати, повідомляти для загального відання в ефір або по кабельній мережі, перекладати тощо, а також одержувати авторську винагороду. Розмір винагороди встановлюється договорами, а в законі визначаються лише мінімальні ставки.

Майнові права автора перераховані в ст. 14 зазначеного Закону, де передбачається, що автору або іншій особі, що має авторське право, належать виключні права на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом, зокрема йому належить виключне право дозволяти або забороняти:

- відтворення творів;
- привселюдне виконання і привселюдне розголошення творів;
- привселюдний показ;
- будь-яке повторне привселюдне розголошення в ефірі або по кабельній мережі уже переданих в ефір творів, якщо воно здійснюється іншою організацією;
- переклади творів;
- переробки, адаптації, аранжування й інші подібні зміни творів;

- поширення творів шляхом продажу, відчуження іншими засобами або шляхом здавання внайм або в прокат і іншу передачу до першого продажу примірників твору; здавання внайм після першого продажу, відчуження іншими засобами примірників аудіовізуальних творів, музичних творів, у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі або у формі, що читається машиною;
- імпорт екземплярів творів.

Автори творів образотворчого мистецтва крім названих мають додаткові права (якщо твір став власністю іншої особи). Це:

- право доступу – можливість відтворювати свій твір
- право проходження, що означає, що при перепродажі творів образотворчого мистецтва його автор має право на винагороду від продавця у вигляді визначеного відсотка від перепродажної ціни.

Цей перелік не є вичерпним, зокрема виключні права авторів на використання творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва містять у собі і право участі в практичній реалізації проектів цих творів.

Майнові права авторів переходять у спадщину.

Охорона прав авторів діє в строки, установлені ст.24 Закону «Про авторське право і суміжні права». По загальному правилу, охорона, надана дійсним Законом, діє протягом усього життя автора і 50 років після його смерті.

Строк охорони творів, створених у співавторстві, діє протягом усього життя і 50 років після смерті останнього автора.

Для творів, обнародованих анонімно або під псевдонімом, строк охорони минає через 50 років після того, як твір був обнародований. Якщо узятий автором псевдонім не викликає сумніву у відношенні особистості автора або якщо автор твору, обнародованого анонімно або під псевдонімом, розкриє свою особистість протягом 50 років, то застосовуються загальні правила о термінах охорони. Термін охорони творів помертньо реабілітованих авторів діє протягом 50 років після їхньої реабілітації . Авторське право на твір, опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 50 років від дати його правомірного опублікування. Дія строку охорони починається з 1 січня року, що іде за роком, у якому мали місце вищевказані юридичні факти. Право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекручуванню, спотворюванню або іншому змінюванню твору або якому-небудь іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі і репутації автора, охороняються безстроково.

Після закінчення терміна дії авторського права твір стає суспільним надбанням. Такі твори можуть вільно використовуватися будь-якою особою (не треба запитувати дозволу, наприклад, на його відтворення, постановку і т.д.) і без виплати авторської винагороди. Проте при цьому повинні дотримуватися виняткові безстрокові права авторів - право авторства, право на авторське ім'я, право на захист твору і репутації автора (право на недоторканність твору).

Вільне використання авторських прав у деяких випадках, що допускаються законом, можливо і при житті автора – при цитуванні, використанні в навчальних цілях у якості ілюстрацій, при відтворенні в засобах масової інформації для загального розголосу статей по поточних економічних, політичних, соціальних, релігійних питаннях, використання привселюдно вимовлених політичних промов, виступів, доповідей і в інших випадках. При цьому повинні дотримуватися такі умови:

- це можливо тільки у випадках, зазначених у законі;
- тільки у відношенні правомірно опублікованих творів;
- з обов'язковим зазначенням імені автора;
- з зазначенням джерела (видання);
- із дотриманням недоторканності твору.

Поряд з авторськими правами названий Закон докладно регулює відносини в сфері суміжних прав. Подібну назву ці права одержали тому, що особи, вододіючі ними, творчо використовують створені іншими особами твори, і вони не розглядаються як автори виконуваних чи записуваних і відтворюваних творів. Об'єктом для їхніх прав слугує саме виконання або звуко- і відеозапис. Тому в порівнянні з авторськими ці права носять у визначеній мірі обмежений характер і зводяться по суті до дозволу (згоди) на відтворення (використання) і вимозі відповідної оплати.

Відповідно до ст. 31 Закону "Про авторське право і суміжні права" виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів творів що виконуються. Виробники фонограм і організації віщання повинні дотримуватись, творчо використовувати створені іншими особами твори, і вони не розглядаються як автори виконуваних чи записуваних і відтворених ними творів. Об'єктом для їх прав служить саме виконання або звуко- і відеозапис. Тому в порівнянні з авторськими ці права носять у визначеній мірі обмежений характер і зводяться по суті до дозволу (згоди) на відтворення (використання) і вимозі відповідної оплати.

Відповідно до ст. 31 Закону "Про авторське право і суміжні права" виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів творів що виконуються. Виробники фонограм і організації віщання повинні додержуватися права авторів і виконавців. Організації віщання повинні додержуватися права авторів, виконавців і виробників фонограм.

Суміжні права

Це права виконавців, виробників фонограм і організацій радио- і телемовлення.

Вони є суміжними стосовно авторських прав, тобто це права близькі, що примикають, пов'язані з авторськими. Їхня роль свого роду посередницька – між авторами і широкою аудиторією. Водночас вони є вторинними стосовно авторських прав, тому що забезпечують використання творів авторів. Суміжні

права забезпечують захист творчої праці осіб, що доводять твори авторів до широкої аудиторії, від нелегального використання результатів їхньої роботи.

Специфіка суміжних прав:

- вони пов'язані з використанням певних технічних пристроїв (тому вони з'явилися лише в ХХ сторіччі, із розвитком технічного прогресу – винаходу звуко- і відеозапису, радіо, кіно, телебачення, штучних супутників);
- об'єкти суміжних прав закріплюються на матеріальних носіях (наприклад, наявність запису виконання на магнітних плівках, касетах, відеоплівках);
- здійснювати виконання, можливо повторно, нескінченно, перед практично необмеженою аудиторією і без живої участі самого виконавця.

Суб'єкти суміжних прав

Суб'єктами суміжних прав являються:

- виконавці (актори, музиканти, режисери, диригенти і т.д.);
- виробники фонограм (особи, котрі першими виконали звуковий запис виконання);
- організації ефірного або кабельного віщання (ті, що самі або за замовленням створили передачу і за рахунок яких створена передача).

Суб'єкти суміжних прав повинні мати договір з автором твору, а виробники фонограм і організації ефірного і кабельного віщання - ще й договір з виконавцем. Всі суб'єкти суміжних прав мають виключне право на використання твору (виконання, постановки, фонограми, передачі). Це означає, що інші особи повинні одержувати дозвіл на первинний запис виконання, постановки, передачу в ефір або по кабельній мережі від суб'єктів цих прав. Вони дають також дозвіл на відтворення фонограми, додатки до неї, переробку і ряд інших дій. Суб'єкти суміжних прав мають також право на винагороду. Ці права регулюються за допомогою договорів із користувачами, а збір і виплата винагороди - спеціальними організаціями, що керують суміжними правами, які створюються їхніми суб'єктами. Термін дії суміжних прав - 50 років.

Винятками є випадки, коли припускається використання записів виконання, постановок, фонограм, програм передач транслюючих організацій без одержання дозволу (без згоди) їхніх суб'єктів. Це допускається при:

- використанні винятково з метою навчання і наукового дослідження;
- для цитування у формі невеликих уривків в інформаційних цілях;
- включення в огляд про поточні події невеликих уривків; використання в особистих цілях.